

ABDURRAHMAN B. AHMED B. ALİ el-HUMEYDİ'DE BEDİ'İYYE

Ramazan Ege * -Sadullah Tilkitas **

Öz

Abdurrahman B. Ahmed B. Ali el-Ḥumeydī, Osmanlı döneminin Mısırlı önemli şairleri arasında yer almaktadır. Elh-i Varrāk lakabıyla da bilinen el-Ḥumeydī, nebevî methiyeler başta olmak üzere pek çok şiir nazmetmiştir. O, manzumelerini alfabetik bir sistemde divanında toplamıştır. Bu makalede, Abdurrahman B. Ahmed B. Ali el-Ḥumeydī'nin çeşitli kütüphanelerde el yazma halinde bulunan Menḥu's-semi' bi şerhi temlihi'l bedi' bi medhi's-sefi' adlı eserinde ele aldığı ilk 40 beyti ve bu beyitlerde yer alan bedi sanatları tanıtılacaktır. Bu yapılırken, sanatlar müellifin sistemi esas alınarak sıralanacaktır. el-Ḥumeydī lafzî ve manevî bedi sanatlarını karışık bir düzende işlemiştir. Müellif cinâs başlığı altında 13 cinâs türüne yer vermiştir. Ayrıca bazı beyitlerde birkaç bedi türünü bir arada örnelemiştir. Bu çalışma ile kütüphanelerin tozlu raflarında kalmış bu eserde, Peygamber sevgisinin en güzel bir şekilde dışa vurumu olan beyitlerin gün yüzüne çıkartılması ve bu beyitlerde geçen edebî sanatların tanıtılması hedeflenmiştir. Ayrıca her bir beytinde en az bir bedi sanatının yer aldığı bedi'yye türünün en güzel örneklerinden biri olan bu araştırma ile bedi' ilmine katkı sunmak amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Şiir, Medih, Bedi', Bedi'yyât, Kaside.

Bediyye In Abdurrahman B. Ahmed B. Ali Al-Humaydi

Abstract

Abdurrahman B. Ahmed B. Ali al-Humaydi is one of the important Egyptian poets of the Ottoman period. al-Humaydi, also known as Elh-i Varrak, wrote many poems, especially prophetic eulogies. He collected his poems in an alphabetical system in his divan. In this article, the first 40 couplets of Abdurrahman B. Ahmed B. Ali al-Humaydi, which he discussed in his work Menḥu's-semi' bi şerhi temlihi'l bedi' bi medhi's-sefi, which are in manuscript form in various libraries, and they are included in these couplets. While doing this, the arts will be listed on the basis of the author's system. Al-humaydi handled the literal and spiritual bedi' arts in a mixed order. The author has included 13 types of puns under the title of pun. In addition, in some couplets, he exemplified several bedi' types together. With this study, it is aimed to bring to light the couplets that are the best expression of the love of the Prophet in this work, which remained on the dusty shelves of the libraries, and to introduce the literary arts in these couplets. In addition, it is aimed to contribute to the science of bedi' with this research, which is one of the most beautiful examples of the bedi'yye type, in which at least one bedi' art is included in each couplet.

Keywords: Poetry, Medih, Bedi, Bediyyat, Eulogy.

Giriş

* Prof. Dr., Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, ramazan.ege@usak.edu.tr, https://orcid.org/0000_0002_5749_510X

** Doktora öğrencisi, Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, sadullah.tilkitas@usak.edu.tr, https://orcid.org/0000_0001_5748_7575

Arap kültüründe şiirin önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Dilin en belîğ bir şekilde dışa vurumu olan şiir, özellikle cahiliye çağında kitleleri harekete geçiren, ait olduğu kişi ve topluma şeref ve itibar kazandıran bir konuma sahiptir. Şairler değişik maksatlarla beyitler nazmetmişlerdir.

İslam'dan sonra da şiir önemini kaybetmemiştir. Gerek Hz. Peygamber (a.s) döneminde gerekse O'nun vefatından sonra şairler, methiyeler kaleme almışlardır. Asr-ı saadetten önce Arap edebiyatında birçok örneğine rastlanan kasideler, Abbasiler dönemi ile birlikte maksat ve muhtevada meydana gelen değişim ile birlikte bedî sanatlarının da kullanılmasıyla bedî'ıyyât adıyla yeni bir tarz olarak ortaya çıkmıştır.

Humeydî'nin (ö. 1005/1597) beyitlerine geçmeden önce kısaca bedî ve bedîıyyât ile ilgili bilgi vermemiz yerinde olacaktır.

1. Bedî' ilmi

1.1. Sözlük ve Terim Anlamı

(عـ) “Be, dâl ve ayn” kök harflerinden oluşan bu filin iki temel anlamı vardır. Bunların ilki “bir şeyi benzersiz ve numunesiz bir şekilde ilk defa yapmak” anlamına gelirken diğeri “bitkinlik, meşakkat, kesintiye uğramak, ağır bir yük altına girmek” anlamlarına gelmektedir.¹ Terim olarak bu kelime, muktezâ-yı hale uygun fasih sözün nasıl güzelleştirileceğini öğreten ilim dalı olarak tarif edilmiştir.² Kelimenin başka bir tanımı ise edebî sanatlarla süslü bir ifadenin lafız bakımından mükemmel, anlam bakımından mâkul ve aynı zamanda bir ahenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen ilim demektir.³

2. Bedîıyyât

Bedîıyyât, bedî sanatları ve Hz. Peygamber'e (a.s) övgü hissiyatının bir arada harmanlandığı bir edebi türdür. Eşsiz şiirsel bir form olan bedîıyyât, aslında bir kısmı cahiliye döneminden beri bilinen bedî sanatlarının kullanıldığı beyitlerden meydana gelen kasidelere verilen isim olmuştur. Ancak yazılan her kasideye bedî'ıyye denilmemiştir. Bunun için; bedî'ıyyenin bedî sanatlarından en az birini ihtiva etmesi, bahr-ı basit vezninde ve mimli kafiye üzere yazılmış olması gibi şartlar aranmıştır.

Hz. Peygamber'in (a.s) yeryüzünden dâr-ı bekâya göçmesi ile birlikte gönüllerdeki peygamber sevgisi asırlar geçmesine rağmen hiç eksilmemiştir. Bunun yansıması olarak Allah Resûlü (a.s) için kasideler kaleme alınmıştır. Öte yandan Hz. Peygamber'in (a.s) şefaatinin ummak yahut şairlik becerilerini ispat ederek saygınlık kazanmak veya bir takım bedenî rahatsızlıklara şifa vesilesi kılmak maksadıyla Hz. Peygamber'i (a.s) metheden bu türlü kasidelerin yazılması bedî'ıyyeleri ortaya çıkarmıştır. Hz. Peygamber'in (a.s) güzel meziyetlerini, örnek ahlakını, üstün vasıflarını anlatmak

- 1) İbn Fâris, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ el-Kazvîni, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-fıkr, b.y., 1979, C. I, s. 209; el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa, *Cevâhirü'l-edeb fî edebıyyâti ve inşâi luğati'l-'Arab*, Müessesetül'l-Maârif, Beyrut, trs., C. I, s. 298; Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lüğati*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2015, C. II, s. 1308.
- 2) Kâtib Çelebi, Mustafa Abdullah Hacı Halife, *Keşfü'z-zünun an-asami'l-kütub ve'l-fünun*, Dâru'l-Müsennâ, Beyrut, 1991, C. I, 232; Abdülmüteâl es-Saîdî, *Buğyetü'l-îdâh li-telhîsi'l-miftâh*, Mektebetü'l-Êdêb, b.y., 1427/2005, C. IV, s. 571.
- 3) Hacımüftüoğlu, Nasrullah, “Bedî'”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1992, V, s. 320.

isteyen şairler güç ve kabiliyetleri ölçüsünde birbirinden farklı duygu ve düşüncelerle medih sanatına başvurmuşlardır.⁴

3. Abdurrahmân b. Ahmed b. Ali el-Ḥumeydî ve Bedî'iyyesi

Dönemin Mısır başkâtibi olan Abdurrahmân b. Ahmed b. Ali el-Ḥumeydî (h.1005/1597), şair ve edebiyatçı kimliği ile tanınmıştır. Ulaşabildiğimiz kaynaklarda doğum tarihi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.⁵ Şihâbüddin el-Ḥafâcî, (ö. 977/1069) “Reyhânetü'l-elibbâ ve zehrâtu'l-hayâti'd-dünyâ” adlı eserinde yazarın eşsiz bir konuma sahip bir edebiyatçı olduğunu, birçok kimse tarafından tanınan bir divanı bulunduğunu, İbn Hicce'nin (ö. 837/1434) metodu üzerine bir bedî'iyye yazdığını, çocukluk dönemlerinde bu eseri gördüğünü ifade etmiştir.⁶

el-Ḥumeydî'nin (ö. 1005/1597) *Menḥu's-Semî' bi Şerhi Temlîhi'l-bedî' bi Medhi's-Şeft'* adlı eseri bedî'iyât alanında yazılmış bir eserdir. el-Ḥumeydî, bu eserini hicri 992 yılında tamamlamıştır. Kitap, *Temlîhi'l bedî' bi medhi's-şeft'* adlı çalışmanın şerhi kabilinden olması sebebiyle bu ismi almıştır.⁷

Müellif ele aldığı ilk 40 bedî' sanatını şu şekilde sıralamıştır:

3.1. Cinâs (الجناس): Cinâs, anlamları farklı, söyleniş veya yazılışları aynı ya da benzer olan iki lafzın birlikte kullanılmasına denir. Bu sanata tecnîs, tecânüs, mücanese gibi isimler de verilmiştir.⁸

Harflerin türü, sayısı, harekesi ve sırasına göre cinâsın birçok çeşidi bulunmaktadır. el-Ḥumeydî'nin değindiği cinâs türleri kısaca şu şekildedir:

İki lafız arasında söz konusu kriterlerin dördü de bulunursa tam cinâs;⁹ kök harflerinin aynı olmasıyla meydana gelen türe cinâs-ı iştikâk;¹⁰ yazılışları benzer iki kelimenin harflerinin sıralanışında farklılık bulunmasına da muhâlif cinâs; cinâsı oluşturan iki lafızdan her birinin ya da birisinin iki kelimedenden meydana gelmesi halinde mürekkeb cinâs;¹¹ lafızların harekelerinin farklı olması halinde muharref cinâs;¹² cinâsı meydana getiren lafızların mahreçlerinin ve türlerinin farklı olması durumunda lâhik cinâs;¹³ zâid harfler birden çok olursa müzeyyel cinâs;¹⁴ cinâslı kelimelerin harflerinin sırası

4) Muhammed Salim Muhammed, *el-Medhu'n-nebevî hattâ nihâyeti'l-'asri'l-Memlûkî*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, h.1417, s. 48.

5) Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Arifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Asârü'l-Musannifîn*, Müessesetü't-Târîhi'l-Arabi, İstanbul, 1951, C. I, 547; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, C. I, s. 234; Corcî Zeydân, *Târîhu âdâbi'l-luğati'l-arabiyye*, Dâru'l-Hilâl, Kâhire, 1913, s. 275; Yusuf 'İlyân Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûati'l-arabiyye ve'l-muarrabe*, Matbaatu Serkîs, Mısır, 1928, s. 799; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, Mektebetü'l-Müsennâ, Beyrut, 1957, C. V, s. 120; Ahmed İbrâhîm Mûsâ, *es-Sıbgü'l-bedî'i fi'l-luğati'l-Arabiyye*, Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, Kâhire, 1969, s. 451.

6) Şihâbüddin el-Ḥafâcî, *Reyhânetü'l-elibbâ ve zehrâtu'l-hayâti'd-dünyâ*, thk. Abdülfettah Muhammed el-Ḥulv, Matbaatu İsa el-Bâbî el-Ḥalebî, Kâhire, 1967, s. 115.

7) Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Arifîn*, C. I, s. 547.

8) Bulut, Ali, *Bedî' İlmi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 196.

9) el-Kazvîni, Celaluddin Ebû Abdillâh Muhammed, *el-İdâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, thk. İbrahim Şemsüddîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003, s. 286; Takiyuddîn Ebû Bekir b. Abdillâh İbn Hicce el-Ḥamevî, *Ḥizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*, thk. 'İsâm Şakyû, Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut, 2004, C. I, s. 79; el-Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafa, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, trs., s. 326; Habenneke, Abdurrahmân Hasan el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye ususuhâ ve' 'ulûmuhâ ve funûnuhâ*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1996), C. II, s. 487.

10) Kazvîni, *el-İdâh*, s. 293.

11) Hafîb el-Kazvîni, *Telḥîs ve Tercümesi*, trc. Nevzat H. Yanık ve vd., Huzur Yayınları, İstanbul, trs., s. 150.

12) Aydın, Mustafa, *Bedî' İlmi ve Sanatları*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2018, s. 317.

13) Kazvîni, *el-İdâh*, s. 292.

14) Kazvîni, *el-İdâh*, s. 291.

farklı olduğunda maktûb cinâs;¹⁵ cinâsı oluşturan lafızlardan birinin son harfinin ekleme olması durumunda mutarref cinâs;¹⁶ cinâsılı kelimeler lafzen –okunuşta- aynı olmakla birlikte yazılışta farklı olduğunda lafzî cinâs;¹⁷ iki manalı bir kelimenin aynı cümlede her iki anlamıyla münasebetinin bulunmasına manevî cinâs;¹⁸ harflerin türlerinin farklı olup mahreçlerinin birbirlerine yakın olmasıyla meydana gelen cinâsa da cinâs-ı muzârî;¹⁹ denilmiştir. Tanımları yapılan cinâs türleri için verilen örnekleri tanım sırasına göre veriyoruz.

3.1.1. el-Cinâsu'l- iştikâkî ve el-Cinâsu'l-kâmil (الجناس الاشتقائي والجناس الكامل):

رُدُّ رُبْعٌ أَسْمًا وَأَسْمًا مَا يُرَامُ رُمْ وَحَيٍّ حَيًّا حَوَاهَا مَغِينَ الْكُرْمِ

Esmâ'nın yurduna var ve oranın sakinlerine selam ver. Onlardan dilediğini iste! Zira orası cömertlik yurdudur.

Beyitte “أَسْمًا” ile “أَسْمًا” lafızları arasında cinâs-ı kâmil sanatı vardır. Buna göre ilki özel isim ikincisi ise “en yüksek, en yüce” anlamında ism-i tafîldir. Ayrıca “وَحَيٍّ” ve “حَيًّا” lafızları arasında da cinâs-ı iştikâk sanatı vardır.²⁰

3.1.2. et-Tıbâk ve'l-Cinâsu'l-muhâlif (الطباق والجناس المخالف):

Tıbâk: Zıt anlamlı iki kelimeyi uyumlu bir şekilde zikretmektir. Tezatlık iki isim, iki fiil, iki harf yahut bir isim ve bir fiilde görülebilir.²¹ Müellif bu sanatı el-Cinâsu'l-muhâlif için verilen beyitte örneklendirmiştir.²²

وَأَنْشُرُ لَهُمْ طَيًّا وَجُدِي وَارُو عَنْ سَقَمِي حَدِيثٌ وَدِ قَدِيمًا وَافِرَ الْقَسَمِ

(Esmâ'nın yurduna vardığında) onlara içimde saklı olan, hiç eskimeyecek köklü sevdamdan ve (bu muhabbetim sebebiyle) yaşadığım ıstıraplardan haber ver.

Beyitte “سَقَمِ” ve “قَسَمِ” lafızları arasında el-cinâsu'l-muhâlif sanatı vardır.

3.1.3. el-Cinâsu'l-mürekkeb (الجناس المركب):

وَعَنْ دَمِي الْعُنْدَمِي مِنْ مُقَلَّتِي إِحْكَ وَقُلْ وَأَذْكَرُ تَفَاقَ دَمِي مِمَّنْ نَفَى قَدَمِي

Onlara (hiç bitmeyecek sevgimden) ve göz pınarlarımdan akan kıpkırmızı yaşlardan bahset! Ve beni sevdiğilerimden uzaklaştıranlar sebebiyle artık akıtacak kanımın (göz yaşımın) kalmadığını söyle.

Beyitte “نَفَى قَدَمِي” ve “تَفَاقَ دَمِي” lafızları arasında el-cinâsu'l-mürekkeb sanatı vardır.

3.1.4. el-Cinâsu't- tâm ve'l-muharref (الجناس التام والمحرف):

فَهُمْ بِقَلْبِي حَلُّوا بَيْدَ أَنَّهُمْ حَلُّوا عُرَى الصَّبْرِ مِنِّي بَعْدَ بُعْدِهِمْ

15) Humeydî, *Menhu's-Semî*, 15a/5.

16) es-Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Nazmü'l-bedî' fi medhi hayri şefî*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmecud, Dâru'l-İlmi-Haleb, 1995, s. 50.

17) Humeydî, *Menhu's-Semî*, 16b/15.

18) Akdemir, Hikmet, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir, 1999, s. 40.

19) Kazvînî, *el-İdâh*, s.291.

20) Müellif ayrıca bu beyitte Berâ'at-i ma'la' sanatını örneklendirmiştir. Bu sanat; kasidenin ilk beytinin anlamının açık, yapısının düzgün, ifadesi tam, telaffuzu rahat ve sonrasıyla ilgili bulunmaması, her iki mısrasının da birbirine denk olması demektir. Bkz., Humeydî, *Menhu's-Semî*, 3b/5.

21) el-Hillî, Safiyüddîn Abdülazîz b. Serâyâ b. Alî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye fi 'ulûmi'l-belâga ve mehâsini'l-bedî'*, thk. Nesîb Neşâvî, İkinci Baskı, Dâru Sâdir, Beyrut, 1992, s. 72.

22) Bahsi geçen bu beytin 1. mısrasında “النَّشْرُ وَالطَّيِّ” 2. mısrasında ise “الْحَدِيثُ وَالْقَدِيمِ” lafızları arasında tıbâk sanatı vardır.

Sevdiklerim kalbime yerleşti ve orayı mesken tuttular; ne var ki onların benden uzaklaşıp gitmelerinden sonra (onlara olan hasretimden) sabır taşım dağıldı (sabrım tükendi).

Beyitte “حَلُّوا” ve “حَلُّوا” lafızlarında cinâs-ı tâm; “بَعْدَ بَعْدهُمْ” terkiibindeki “بَعْدَ” lafızlarında ise cinâs-ı muharref söz konusudur.

3.1.5. el-Cinâsu'l-lâhik ve'l-müzeyyel ve'l-maklûb ve'l-mutarref (الجناس اللاحق والمزِيل والمقلوب والمطرف):

أَبِيْتُ جَلْفَتِ السُّهَى أَلْفَ السُّهَادِ وَلِيَّ طَرْفٌ بَفَرْطِ دُمُوعِ نَمِّ لَمْ يَنْمِ

Sel gibi akan yaşlarla gözlerime uyku girmeden, sevdiklerimden gelecek bir haberi beklerken (her gece) Sühâ yıldızına bakarak (onunla dost olmuş bir şekilde) geceliyorum.

Beyitte “أَلْفَ” ve “جَلْفَتِ” lafızları arasında cinâs-ı lâhik; “نَمِّ لَمْ يَنْمِ” lafızlarında cinâs-ı mutarref; “طَرْفٌ بَفَرْطِ” lafızlarında cinâs-ı maklûb; “السُّهَى” ve “السُّهَادِ” lafızlarında ise cinâs-ı mezeyyel sanatı vardır.

3.1.6. el-Cinâsu'l-musahhaf ve'l-lafzî (الجناس المصحف واللفظي):

حَيْرَانُ مِنْ حُبِّ جِيرَانَ الْعَقِيقِ شَجَّ فَمِنْ فَمٍ لَا أَطِيقُ النَّطْقَ بِالْكَلِمِ

Akik (Medine’de bir yer) sakinlerinin komşularına olan muhabbetim (ve onları görme arzum) sebebiyle şaşırılmış bir haldeyim, üzgünüm. Bu nedenle bir kelam bile edemiyorum.

Beyitte “حَيْرَانَ” lafızlarında cinâsu'l-musahhaf; “فَمِنْ فَمٍ” lafızları arasında da el-cinâsu'l-lafzî sanatı vardır.

3.1.7. el-Cinâsu'l- maneî (الجناس المعنوي):

حَشَائِي كَأَسْمِ أَخِي الْعَبَّاسِ أَصْبَحَ فِي أَخِيهِمَا فَلِعَظْمِي دَا كَجَدِّهِمْ

(Coşku dolu muhabbetim sebebiyle yaşadığım üzüntü ve şaşkınlıklardan) iç organlarım, Allah Resûlü’nün amca kardeşleri (Dırâr) ve Ehî’l-Abbâs’n (Ebû Leheb) ismi gibi yanıp kavrulmakta; kemiklerim ise atalarının (Hâşim) ismi gibi kırılğan olmuştur.

Beyitte “أَخِي” lafızıyla Allah Resûlü’nün İslam’ı benimsemeyen amcalarından (Dırâr) “أَخِي” ve “حَشَائِي” lafızlarıyla (Ebû Leheb); “كَجَدِّهِمْ” ile dedesi (Hâşim) işaret edilmiştir.

3.2. İstitrâd (الاستطراد): Türkçede *parantez arası söylenen söz anlamına gelen ve yeri gelmişken değinilen ifadeler için kullanılan kavramdır.* Sözüün devamında asıl konuya tekrar dönüş yapılır.²³ Humejdî şöyle der:

بِي سَاعِلٍ بِهَوَاهُمْ مِثْلَمَا شَعِلْتُ بِي الْعَوَائِلُ فِي إِيْتَارِ حَبِّهِمْ

Ben sevdasına düşkün olduğum kimselere muhabbetimle meşgul iken, kınayanlar da beni kınamakla meşguller.

Şair, muhabbet beslediği kimselerle meşgul olurken bu arada kendisini kınamakla meşgul olanlara da dikkat çekmek istemiştir.

3.3. Tevşîh (التوضيح): Sözlük olarak bu kelime *süslemek, düzenlemek* anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise bu sanat, şiirde veya nesirde sözüün baş tarafını işiten kimsenin beytin sonunu anlayabileceği şekilde kullanmak, şeklinde tarif edilmiştir.²⁴ Humejdî şöyle demiştir:

23) İbn Ebi'l-İsba' el-Bağdâdî el-Misrî, *et-Tahrîru't-tahbîr fî sînâati's-şî'ri ve'n-neşr ve beyâni i'câzi'l-kur'ân*, el-Meclisü'l- 'A'lâ li's-Şüûni'l-İslâmiyye, Birleşik Arap Cumhuriyeti, trs., s. 130; Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fî mehâsini's-şî'r ve âdâbih*, thk. Muhyiddîn Abdülhamîd, Dâru'l-Ceyl, b.y., 1401/1981, C. II, s. 39; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 187.

عِنْدِي يُعَدُّ مِنَ الْأَسْقَاطِ وَالْعُدْمِ

فَقَدْتُكُمْ كُلَّ عُدَّالِي فَلَوْمُكُمْ

Beni kınayanların tümünü görmezden geldim. Sizin kınamalarınız benim yanımda değersiz şeyler olup yok hükmündedir.

Şair beytin başında “فَقَدْتُكُمْ” lafzını kullanmıştır. Dinleyici bu ifadeden beytin “العُدْمِ” lafzı ve mîm kâfiyesi ile sonlanacağını tahmin eder.

3.4. Tevriye, İbhâm ve İstihdâm (التورية والإبهام والاستخدام):

Tevriye: Sözlükte *arkaya atmak, bir sözü gizleyip yerine başka bir söz veya haber ortaya koymak* anlamlarına gelen tevriye,²⁵ terim olarak yakın ve uzak iki anlamı bulunan bir kelimenin ilk bakışta zihinlere gelen yakın anlamının değil de gizli bir karîneye dayalı olarak uzak anlamının kastedilmesi sanatıdır.²⁶ Humeydî, tevriye, istihdâm ve ibhâm sanatlarını şu beytinde örneklendirmiştir:

حَكَى نَهَارًا بِخُفْوٍ فِيهِ وَالظُّلْمِ

قَلْبِي الْمُحْصَبُ مِنْ سَكَّانِهِ بِنَوَى

(Muhassab)²⁷ sakinlerinden uzakta olan yaralı kalbim, çarpınışları ve içinde bulunduğu karanlıklar ile (yaşadığı sıkıntılar sebebiyle) baykuşa benzedi.

Müellif beyitte "نَوَى" lafzıyla yakın anlamı olan “çekirdek” değil de bir karine yardımıyla ikinci anlamı olan “uzak” manasını kastetmiştir.

İbhâm (الإبهام): Mütakellimin, sözünde dua-beddua, övme-yerme gibi iki zıt anlamı bulunan mübhem bir lafzı kullanmasıdır.²⁸

Humeydî'nin beytinde geçen “مِنْ سَكَّانِهِ” lafzı muğlak olup bununla “kalbe yerleşenler” mi yoksa Muhassab sakinleri mi kastedildiği açık değildir.

İstihdâm (الإستخدام): Müşterek bir kelimenin iki veya üç anlamının beyit içinde gösterilecek şekilde kullanılmasıdır.²⁹ Humeydî beytinde (المحصب) kelimesini kullanmıştır. Bu lafız, “ufak çakıl taşlarıyla taşlanan” ve “Mina bölgesinde bir yer ismi” olmak üzere iki farklı anlam ihtiva etmektedir. “المحصب” lafzının kendisiyle “taşlanmış” anlamını, “مِنْ سَكَّانِهِ” lafzında bulunan ait zamir ile de Mekke'nin Mina bölgesi civarında bulunan “Muhassab” sakinlerini kastetmiştir.

3.5. Mukâbele (المقابلة): Terim olarak iki veya daha fazla kelimeyi zikrettikten sonra devamında bu lafızların zıtlarını getirmektir.³⁰

وَالآنَ تَعْرِي لِمُرِّ الْهَجْرِ فِي لَسَمِ

كَانَ اللَّيْسَانُ بِخُلُوِّ الْوَصْلِ مُنْطَلِقًا

24) İbn Ebi'l-İsbâ', *Tahrîru't-tahbîr*, s. 231; Aydın, *Bedî' İlmî ve Sanatları*, s. 41; İbn Hicce, *Hızânetu'l-edeb*, C. I, s. 222.

25) el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *Mişbâhu'l-munîr garîbi's-şerhi'l-kebîr*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, trs., C. II, s. 656.

26) İbn Münkiz, Ebu'l-Muzaffer Usâme b. Mürşid b. Ali el-Kinânî, *el-Bedi' fi'l-bedi' fi naqdi's-şi'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî-Hâmid Abdulmecîd, Vizâratu's-Sekâfe ve'l-İrşâd, Birleşik Arap Cumhuriyeti, trs.), s. 60; İbn Ebi'l-İsbâ', *Tahrîru't-tahbîr*, s. 268; el-Kazvîni, *el-İdâh*, C. I, s. 266; Bulut, Ali, *Belâgat (meânî, beyân, bedî')*, M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 302; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 371.

27) Mekke yakınlarında bir yer ismidir.

28) İbn Ebi'l-İsbâ', *Tahrîru't-tahbîr*, s. 596; en-Nuveyrî, Şihabüddin Ahmed b. Abdilvehhab, *Nihâyetü'l-ereb fi-fünûni'l-edeb*, Dâru'l-Kütübî ve'l-Vesâik'l-Kavmiyye, Kâhire, 1423/2002, C. V, s. 174.

29) Humeydî, *Menhu's-Semî'*, 23a/10; Kazvîni, *el-İdâh*, s. 268.

30) Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-sinâateyn el-kitâbe ve's-şi'r*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî -Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm, el-Mektebetü'l-Ensuriyye, Beyrut, 1998, s. 337; es-Sekkâkî, Ebû Yakûb Yusuf b. Ebî Bekr, *Miftâhu'l-ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, s. 424; Kazvîni, *el-İdâh*, s. 259; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye*, s. 75; İbn Hicce, *Hızânetu'l-edeb*, I, s. 129; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, s. 304.

Dilim vuslatın tadı ile şakıyordu. Şimdi ise ayrılık acısıyla konuşamıyorum.

Şair, “حَلْوٌ” ile “مُرٌّ” ve “الْوَصْلُ” ile “الْهَجْرُ” arasında mukâbele sanatını uygulamıştır.

3.6. el-Leff-ü ve'n-Neşr (الْلَفُّ وَالنَّشْرُ): Ayrıntılı veya icmâlen birden çok kelimenin verilmesinden sonra devamında bu lafızlarla irtibatlı kelimelerin düzenli veya karışık olarak zikredilmesidir.³¹ Humejdî şöyle der:

شَوْقِي الْكَرَى كِيدِي دَمْعِي الْجَجَى شَعْفِي طَفَا جَفَا ذَابَ هَامٌ هَانِمٌ بِهَمٍ

Özlemim iyice arttı da beni uykusuz bıraktı. Aşkın hararetinden ciğerlerim eridi. Gözyaşlarım sürekli akıyor. Aklım aşkımdan deli divane oldu. Aşırı muhabbetim sevdiğime, başkasına değil.

Şair, beyitte “هَانِمٌ - الْجَجَى”, “هَامٌ - دَمْعِي”, “ذَابٌ - كِيدِي”, “جَفَا - الْكَرَى”, “طَفَا - شَوْقِي” arasında irtibatlı olan altı kelime grubu ile leff-ü neşr sanatını uygulamıştır.

3.7. Murâ'ât-ı Nazîr (مراعاة النظر): Benzerini gözetmek anlamına gelen bu ifade, terim olarak aynı türden birbirine benzeyen iki veya daha fazla kelimeyi bir ifadede toplamaktır. Humejdî şöyle demiştir.³²

لَبِّي سَبَى فَاطِرٌ بِالْحُسْنِ كَمْ زَمَرًا قَدْ صَادَ رُومًا وَأَحْزَابًا وَذَا شَمَمٍ

Güzelliğiyle kalpleri yarıp parçalayan kimse aklımı esir aldı. (Hoş!) Nice burnu havada kimseler var ki güzelliğiyle onları da ağına düşürdü.³³

الرُّومُ (avladı, ağına düşürdü) صَادٌ (zümre, topluluk) الزَّمْرُ (yarıp parçaladı) فَاطِرٌ (esir aldı) سَبَى (şahıs ismi) الْأَحْزَابُ (insan topluluğu) lafızları arasında uyum söz konusudur.

3.8. İltifât (الالتفات): Sözlükte döndürmek, çevirmek, dürmek, katlamak anlamlarına gelen iltifât, terim olarak *sözün bir usluptan başka bir usluba geçmesidir*. Bu da sözün, a. *hitabtan gâibe b. gâipten hitaba c. tekellümden hitaba d. tekellümden gâibe vb.* üsluplarına dönmesidir.³⁴ Humejdî'nin bu sanatı örneklendiren beyti şöyledir:

وَدُو هُدَى رَامٌ مَبْلِي عَنْ مَحَبَّتِهِمْ عَدِمْتُ لَوْمَكَ لَيْسَ الْمَيْلُ مِنْ شَيْبِي

Hezeyan etti ve onları sevdiğim için beni kınadı. Senin kınamanı umursamıyorum. Zaten fitratımda vazgeçmek yoktur.

Beyitte gâipten muhâtaba geçiş söz konusudur.

3.9. Müracaat (المراجعة): Sözlükte *müracaat, başvurma, dönme, yeniden ele alma, tekrarlama vb.* anlamlara gelen kelime, terim olarak söz sahibinin kendisi ile başkası arasında geçen konuşmayı soru cevap üslubunda yahut en vecîz bir şekilde beyit içerisinde anlatmasıdır.

وَقَالَ هُونُ الْهَوَى تَرْضَاهُ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ احْتَمِلْ قُلْتُ: إِنِّي مِنْ ذَوِي الْهَمَمِ

(Boş konuşanın biri) aşkın bana verdiği ıstırap sebebiyle ondan vazgeçmemi istedi. Ve: Razi mısın bu eziyete katlanmaya? dedi. Ben de: Evet, dedim. O halde katlan, dedi. Ben de: Bu konuda kararlıyım, artık hiçbir engelleyici bana mani olamaz, dedim.

31) es-Saîdî, *Buğyetü'l-îdâh*, C. IV, s. 600; Kazvîni, *el-İdâh*, s. 268.

32) İbn Ma'sûm, Sadruddîn 'Alî b. Ahmed el-Medenî, *Envâru'r-rabî 'fî envâ 'i'l-Bedî'*, thk. Şakir Hâdî Şukr, Matba'atu'n-Nu 'mân, Necef, 1969, C. VI, s. 234; Bulut, *Bedî' İlmi*, s. 67; Aydın, *Bedî' İlmi ve Sanatları*, s. 353.

33) Her ne kadar metinde “رُومٌ” ve “أحزابٌ” kelimeleri geçiyor olsa da, çokluğundan kinaye olduğundan böyle bir mana verilmiştir.

34) Durmuş, İsmail, “İltifat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, C. XXII, s. 152-153; Aydın, *Bedî' İlmi ve Sanatları*, s. 169; Yüksel, Ahmet, “Arap Dilinde İltifat Sanatının Tarihi Seyri Üzerine Bir İnceleme”, *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2010, Sayı: 28, s. 67.

3.10. Tezyil (التذليل): Sözlükte *ilave yapma, dipnot ekleme* gibi anlamlara gelen kelime, terim olarak bir cümleye lafzını ya da manasını destekleyecek ayrı bir cümle ilave etmektir.³⁵ Hümeydî şöyle der:

تَرْوْمُ إِيلَامٍ قَلْبٍ لِّلْمُجَبِّ قَضَى بِالْحُبِّ نَحْبًا؛ وَمَا بِالْمَيِّتِ مِنْ أَلَمٍ

(*Ey kınayıcı! kınamalarınla*) seven bu kalbi acı çektirmek istiyorsun, fakat o sevdasından öldü bile (senin kınamalarının faydası yok). Zira ölen kimse için acı çekmek yoktur.

وَمَا بِالْمَيِّتِ مِنْ أَلَمٍ (ölü için acı yoktur) ifadesi takviye olarak kullanılmıştır.

3.11. Tefvîf (التفويف): Sözlükte *desenli, çizgili kumaş, beyaz bir benek, hurma çekirdeğindeki ak nokta*³⁶ anlamlarına gelen “الفوف” kelimesinden türemiştir. Terim olarak ise bu sanat, cümlelerin vezin bakımından birbirine uyması, lafızların birbirlerine uygun manalar ifade etmesi şeklinde tarif edilmiştir.³⁷ Hümeydî'nin beyti şöyledir:

لَمْ مِلَّ تَحَكَّمَ تَعَسَّفَ صُلَّ تَجَنَّ أَطْلُ أَعْدَلُ تَرَقَّبَ تَجَرَّأُ نَمَّ زِدْ أَدَمُ

(*Ey kınayan! Kalbi sevdasından yanıp tutuşan için* senin kınamalarının faydası yoktur. Artık istersen) ayıpla, zulmet, hücum et, suçla, kınamalarını sürdür, benimle ilgili şikâyetlerini artır, bana olan eziyetinin (akibetini) bekle, kargaşa çıkar. Dilediğini yapmakta özgürsün. Benim için fark etmez.

Beyitte, medih, kınama gibi farklı anlamlar içeren kelimeler uyumlu bir şekilde verilerek tefvîf sanatı uygulanmıştır.

3.12. İrsâlü'l-meşel (إرسال المثل): Bu sanat, anlamı güçlendirmek amacıyla söz arasında mesel veya vecize getirmek şeklinde tarif edilmiştir.³⁸ Hümeydî şöyle der:

عَدَلْتُ صَبًّا كَنِيْبًا لَا اِرْءَوَاءَ لَهُ نَفَخْتُ لَكِنَّهُ فِي غَيْرِ ذِي ضَرَمٍ

Sen çok seven bu kimseyi kınadın. Ancak senin kınaman ağzından çıkan bir yel gibidir. Tesirsiz bir yel.

Şairin, hasımlarının kınamalarını “ağızdan çıkan değersiz bir üfürük” olarak nitelemesi mesel kabilindedir.

3.13. el-Hezlu'l-lezî yurâdu bihi'l-ciddu (الهزل الذي يراد به الجد): Muhatabını övmeyi veya yermeyi amaçlayan mütekellimin, durumu alay veya şaka yoluyla ortaya koymasıdır.³⁹ Hümeydî'nin beyti şöyledir:

أُورَثْتُ نَفْسَكَ مِنْ فَرَطِ الْمَلَامِ عَنَّا دَعَّ عَنْكَ دَا كَيْفَ صَيِّدُ الْبُومِ وَالرَّحْمِ

Kınamada aşırılığı kendine görev bildin. Sen onu bırak da baykuşu, akbabayı nasıl avladığını anlat.

Hümeydî “baykuş ve akbaba avlayan birinin kendisini kınamaya hakkı olmaz” demek istemiştir.

3.14. 'İtâbü'l-mer'i nefsehû (عتاب المرء نفسه): Mütekellimin, muhatabın kulağına hoş gelecek şekilde uygun lafızlarla kendisini kınamasıdır.⁴⁰ Hümeydî şöyle der:

35) Hâmid Avnî, *el-Menhecû'l-vâdih*, el-Mektebetü'l- Ezheriyye li't-Türâs, b.y., trs., C. II, s. 143.

36) el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *Tâcü'l-luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdüğafûr Attâr, Daru'l-İlm lilmelayin, Beyrut, 1987, C. IV, s. 1412.

37) *Kazvînî, el-İdâh*, s. 262.

38) İbn Hicce, *Hızânetü'l-edeb*, C. I, s. 186.

39) en-Nuveyrî, Şihâbüddin Ahmed bin Abdilvehhab, *Nihâyetü'l-Ereb fi-Fünûni'l-Edeb*, Dâru'l-Kütübi ve'l-Vesâik'l-Kavmiyye, Kâhire, 1423/2002, C. V, s. 124; es-Saîdî, *Buğyetü'l-İdâh*, IV, s. 629

أَلُوْمُ نَفْسِي الَّتِي بَاخَتْ بِسِرِّي إِذْ لَوْلَا شَعْرُكَ مَا فِي النَّفْسِ لَمْ تَلْمِ

*Sırrımı fâş eden nefsimi kınıyorum. Zira nefsimde olanı hissetmeseydin beni kınamayacaktın.*⁴¹

Şair “أَلُوْمُ نَفْسِي” ifadesiyle bu sanatı ortaya koymuştur.

3.15. Tevcîh (التوجيه): Mütekellimin, hem olumlu hem de olumsuz anlama gelebilecek söz söyleyip övme mi yerme mi olduğunu muhataba bırakmasıdır.⁴²

مَا أَنْتَ مِنْ مَعْشَرٍ ضَاعَتْ مَكَارِمُهُمْ بَلْ فِتْنَةٌ يَقْبَلُونَ الْعُدْرَ فِي الْجُرْمِ

(Ey kınayıcı!) Nice topluluklar var ki (biraz eleştirilseler) cömertlikleri yok oluverir. Ancak sen öyle bir toplumdansın ki size bir hata edilse özrü kabul edersiniz.

Beyitte geçen ضَاعَتْ lafzı ile, “ضياع” (kaybetme) anlamıyla zem; “ضوع” (güzel kokusu yayılmak) anlamıyla ise medih kastedilebilir.

3.16. Muvârebe (المواربة): Sözlükte *müphemlik* anlamına gelen kelime, terim olarak mütekellimin bir sözünden dolayı tepkiye, cezaya veya tehlikeye maruz kalabileceğinden beytinde tahrif, tashif veya hazif yaparak maksadının farklı bir şey olduğunu söylemesidir.⁴³ Humeydî, “*Sen ise kendilerine sığınana vefasızlık eden, haram olan cana kıymaktan hicap duymayan bozguncu bir toplumdansın.*” anlamına gelen beytin ikinci şatırındaki;

“فتية” ile “فتنة” kelimesini “الجرم”, “الجرم” lafzını “الجرم”, “الجرم” lafzını “الجرم” ile değiştirerek aşağıdaki manayı ortaya çıkarmış ve düşebileceği zor durumdan kurtulmuştur.

مَا أَنْتَ مِنْ مَعْشَرٍ ضَاعَتْ مَكَارِمُهُمْ بَلْ فِتْنَةٌ يَقْبَلُونَ الْعُدْرَ فِي الْجُرْمِ

Nice topluluklar var ki (biraz eleştirilseler) cömertlikleri kayboluverir. Aksine sen kendilerine karşı hata edildiğinde özrü hemen kabul ediveren bir toplumdansın.

3.17. el-Hicâ’ü fi ma‘riği’l-medh (التهجاء في معرض المدح): Zahiri olarak övgü ifade etmekle birlikte bâtınında zem (yergi) ifade eden lafızlarla muhatapların yerilmesidir.⁴⁴ Humeydî’nin bu sanatla ilgili beyti şöyledir:

قَوْمٌ إِذَا اسْتَعْضَبُوا لَمْ يَعْضُبُوا وَإِذَا أَوْدُوا رَأَوْا حَمَلًا ذَا أَحْلَى مِنَ الْخُلْمِ

Sen öyle bir kavimdensin ki! Bir hususta öfkelenmeleri istense (kişilikleri olmadığından) kızamazlar, bir eziyete maruz kalsalar tatlı bir rüyaya hoşça kabullendikleri gibi ona da öylece katlanıverirler.

Şairin bu beyitteki asıl maksadı muhatabını övmek değil, yermektir.

3.18. Teslîm (التسليم): Mütekellim gerçekleşmesi imkânsız olan bir durumun tartışılmasını kabul etmiş görünse de bir farz-ı muhalde bulunup bu şeyin meydana gelmesi halinde bile herhangi bir fayda vermeyeceğini belirtmesidir.⁴⁵ Humeydî şöyle demiştir:

مَا لَوْ مِثْلِكَ لِي نُصِحَ وَهَبَهُ كَمَا وَهَيْتَ نُصِحًا فَسَمِعِي عَنْهُ فِي صَمَمٍ

40) İbn Ebi’l-İsba’, *Tahrîru’t-tahbîr*, s. 166; İbn Hicce, *Hızânetu’l-edeb.*, C. I, s. 320.

41) Harfi olarak tercümesini yaptığımız beytin açıklaması kitapta şu şekilde verilmiştir: Bana karşı kınamalarında çok cesaretli davrandın. Bu yüzden içimdeki saklı sevdama sana haberdar eden nefsimi kınıyorum, sana değil. Bkz., el-Humeydî, *Menhu’s-Semi’*, 37b/10.

42) el-Kazvîni, *el-İdâh*, s. 284; Bulut, *Bedî’ İlmi*, s. 175.

43) İbn Ebi’l-İsba’, *Tahrîru’t-tahbîr*, s. 249; Durmuş, İsmail “Muvârebe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., Ankara, 2020, C. XXXI, s. 413.

44) es-Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi, *Arûsu’l-efrâh fi şerhi telhîsi’l-miftâh*, thk. Abdulhamid Hindâvi, el-Mektebetü’l-‘asriyye, Beyrut, 2003, C. II, s. 320; İbn Ebi’l-İsba’, *Tahrîru’t-tahbîr*, s. 550; İbn Hicce, *Hızânetu’l-edeb*, C. I, s. 262.

45) İbn Ebi’l-İsba’, *Tahrîru’t-tahbîr*, s. 587; el-Hillî, *Şerhu’l-kâfiyeti’l-bedi’iyye.*, s. 92.

Senin gibilerinin bana nasihati söz konusu değildir. Farz et ki nasihat ettin. Bu durumda kulaklarım ona tıkalıdır.

Humeydî'ye göre bu kişilerin nasihati hiçbir şekilde anlam ifade etmemektedir.

3.19. Tehekküm (التَّهْكُمُ): Terim olarak bu kelime, kibirli kimseye hakaret anlamında yüceltme, alay anlamında övgü, korkutma, uyarma anlamında müjde, vaîd anlamında vaad gibi lafızlar getirmek suretiyle muhatap ile alay etmektir. Kısaca bu sanatta zahiri olarak ciddiyet, bâtinî (arka planda) olarak ise alay vardır.⁴⁶ Humeydî şöyle der:

أَخْصَنْتُ فِيهِ فَلَمْ تَبْرَحْ أَخَا عِظَةٍ لَكَ الْجَزَاءُ عَلَى زَعْمِ بِلَا زَعْمِ

(Nasihat olduğunu iddia ettiğin, ancak aldatmaca sözlerden ibaret olan kınamalarından) soyutladım kendimi. (Öğüt verecek dostlarım bitmedi benim.) *Artık mükâfat senin olsun doğru olmayan iddialarınla.*

Beyitte kullanılan “عِظَةٍ” kelimesini şair, “nasihat” anlamında değil de “kınama” manasında getirmiştir. Böylece tehekküm sanatını uygulamıştır.

3.20. el-Ḳavl-ü bi'l-mûceb (القول بالموجب): Başkasının sözü gereğince söz söylemek anlamına gelen bu tabir, bedî' terimi olarak bir kimsenin kendisinde sabit olduğunu iddia ettiği hükmün aslında onda var olmadığının kinaye yoluyla belirtilmesidir.⁴⁷ Diğer bir tanımda ise başkasının sözünü kastettiği anlamın dışında başka bir şeye hamletmek olarak tarif edilmiştir.⁴⁸ Humeydî'nin beyti şöyledir:

إِنْ قُلْتُ: أَسْأَلُو وَأَشْكُ؛ وَ قُلْتُ: عَنْكَ نَعَمٌ وَأَلُومٌ لَوْمٌ بِهِ تُهْذِي بِمَلِيٍّ فَمِي

Şayet onlara olan muhabbetim sebebiyle “Yüz çeviriyorum ve şikâyet ediyorum” şu halinden diyorsan, ben de sana şunu derim: Ben senin kötülüklerinden, kınamalarından, ağzını doldura doldura konuşmalarından şikâyet ediyorum, asıl sen onlardan vazgeç!

Humeydî bu sanatı ikinci anlamında kullanmıştır. Yani, beni sevdadan vazgeçirmek yerine asıl sen kötülüklerinden uzak dur, denilmektedir.

3.21. Münâkaḡa (المنافضة): Mütakellimin bir olayın gerçekleşmesini, birisi mümkün diğeri imkânsız ve birbirine zıt durumda olan şarta bağlayıp imkânsız olanı kastetmesidir.⁴⁹ Humeydî'nin beyti şöyledir:

لَا تَطْمَعْنُ فِي سَلْوِي إِنْ يَكُنْ قَادِمًا حَلَلْتُ رَمْسِي وَعَادَ الْجِسْمُ فِي الرَّحْمِ

Sevdiklerimi unutmamı hiç arzu etme! Şayet bu olacak olsa ya kabre girerim ya da (bu) beden ana rahmine geri döner.

Humeydî'ye göre ana rahmine dönmek nasıl imkânsız ise sevdikleri unutmak da öyledir.

3.22. Teḡâyur (التَّغَايُرُ): Mütakellimin önceden yediğini methetmesi veya methettiğini yermesi olarak tarif edilmiştir. Bu sanat taltif olarak da adlandırılmıştır.⁵⁰ Humeydî'nin beyti şöyledir:

46) en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, C. VII, s. 179; İbn Hicce, *Hızânetü'l-edeb*, C. I, s. 216; İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-tahbîr*, s. 570.

47) el-Kazvîni, *el-İdâh*, s. 286; es-Sübki, *Arûsu'l-efrâh*, C. II, s. 278; Humeydî, *Menḡu's-Semi'*, 46b/5.

48) es-Saîdî, *Buḡyetü'l-îdâh*, C. IV, s. 633.

49) İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-tahbîr*, s. 607; İbn Hicce, *Hızânetü'l-edeb*, C. I, s. 253.

50) el-Hillî, *Şerhu'l-kâfiyeti'l-bedî'iyye*, s. 102.

وَصَارَ فِي السَّمْعِ مَقْبُولًا بِذِكْرِهِمْ

كَمْ مَرَّ مِنْكَ مَلَامٌ بَعْدَ مَرِّ خَلَا

Senden bana nice kınamalar geldi geçti de acılıklarından sonra tathılaştılar. (Güzel) Hatıraları sebebiyle kulaklar onları dinlemeyi kabullendiler artık.

3.23. Teşâbühü'l-etrâf (تشابه الأطراف): Sözün sonunu, anlam bakımından başta söylenene uyan bir lafızla bitirmektir. Diğer tanımı ise mısranın ya da cümlenin kendisinden önceki mısranın ya da cümlenin son kelimesi ile başlamasıdır.⁵¹ Hümeydî, sevdiklerinden bahsettiği beytinde şöyle demiştir:

بِذِكْرِهِمْ تَسْتَرِيحُ الرُّوحُ مِنْ وَصَبٍ كَرَّرَهُ لِي فِيهِ بُرْنِي مِنَ الوَصَمِ

Sevdiklerimi anarak nefsim hastalıklardan arınır ve rahata kavuşur. Onu benim için tekrarlayın! Zira onda beni hastalığımdan kurtaran şifa vardır.

Hümeydî, bir önceki sanat olan tegâyür için kullandığı beytin son lafzı ile bu sanatta kullandığı beytin ilk kelimesini benzer kılmıştır. Ayrıca birinci mısranın son kelimesi ile ikinci mısranın son kelimesi de uyum halindedir.

3.24. Taḥyîr (التخيير): Nazım veya nesirde mütekellimin birden çok kafiyeye uyan beytini en uygun düşen kafiyeyi seçerek oluşturmasıdır.⁵² Hümeydî teşâbühü'l-etrâf ve taḥyîri aynı beyitte örneklendirmiştir. Şair, الوَصَمَ، الأَلَمَ، السَّقَمَ، الضَّرَمَ kelimelerinden her birini kullanabileceken “الْوَصَمَ” lafzını tercih etmiştir.

3.25-İhtibak ve'l-İktifâ (الاحتباك والإكتفَى): İster zıt ister aynı manada olsun benzeri beytin veya cümlenin ikinci kısmında yer alan bir lafzın ilk kısmında hafzedilmesidir.⁵³ Hümeydî şöyle demiştir:

لَا طَيْبَ لِلْعَيْشِ إِلَّا أَنْ تَقَرَّ بِهِمْ عَيْنُ الْمُعْتَى وَإِنْ لَمْ يَقْرُبُوا فَلَمْ

Sevdiklerim yanımda yokken hayatın tadı yoktur. Ve onlar yanımda olmadıkça gözlerimin yaşı dinmez.

Şair ilk beyitte, benzerinin ikinci beyitte olması sebebiyle “قرب” lafzını; ikinci beyitte de “قربة العين” lafzını hafzetmiştir. Beyit aslında şöyledir:

لَا طَيْبَ لِلْعَيْشِ إِلَّا أَنْ تَقَرَّ بِهِمْ عَيْنُ وَإِنْ لَمْ يَقْرُبُوا فَلَمْ تَقَرَّ بِهِمْ عَيْنُ

İktifâ (اللاكتفَى): Terim olarak bu ifade, aralarında yakın ilgi bulunan iki unsurdan birini bir hikmet ve nükteden dolayı atarak diğerinin ona delaletiyle yetinmektir.⁵⁴ Hafzedilen lafızlar akıl ile tespit edilir. Kelamın, az lafızla irad edilmesi olarak da tarif edilmiştir.⁵⁵

Beyit فَلَمْ يَطِيبِ الْعَيْشُ ile tamamlanması gerekirken “فلم” lafzı ile iktifâ edilmiştir.

3.26. İftinân (الإفتان): Söz içinde konudan konuya geçmek anlamına gelen kelime, terim olarak belli bir amaç ile övgü-yergi, taziye-tebrik gibi iki değişik söz sanatının bir cümlede zikredilmesidir.⁵⁶ Hümeydî bu sanatı şöyle örneklendirir:

مَا كُنْتُ أَحْسِبُ أَلْحَاطَ الظَّبَا بِهَا يُصَادُ رَبُّ الطَّبِي وَالرُّمُحُ وَالْقَلَمُ

Kılıç ve mızrak kullananlar ile kalem oynatanların ceylan gözlülere avlanmada (aldanmada) ortak olduklarını sanmazdım.

51) İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-taḥbîr*, s. 521; Bulut, *Bedi' İlmi*, s. 289-291; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 339.

52) Hümeydî, *Menḥu's-Semî'*, 51a/5.

53) İbn Ebi'l-İsba', *et-Tahrîru't-taḥbîr*, C. III, s. 257.

54) Durmuş, İsmail, “ihtibâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 2000, s. 553.

55) İbn Hicce, *Hiżânetü'l-edebe*, C. I, s. 282.

56) en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, C. VII, s. 173; Durmuş, İsmail, “İftinân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 2000, C. XXI, s. 521.

Beytin ilk mısrasında aşk, ikinci mısrasında hamaset konusu ele alınmıştır.

3.27. Temşîl (التمثيل): Sözlükte *örnek vermek, örneklendirmek, benzetmek*⁵⁷ gibi anlamlara gelen kelime, terim olarak aralarında alaka bulunan iki şeyin birbirine benzetilmesidir. Şöyle de tarif edilmiştir: Mütakellimin, sözü, en yakın mürâdif (eş anlamlı) bir kelime ile değil en uzak sözcük ile ifade etmesidir.⁵⁸ Humejdî şöyle der:

حَتَّى رَمْتَنِي فَأَصْمَمْتَنِي وَلَا عَجَبٌ فَمَنْ تَرَامَى بِأَعْرَاضِ الرُّمَاءِ رُمِي

(Ceylan bakışlılar) *ok attı ve beni öldürdü -Bunda şaşılacak bir durum yok- Zaten kim kendini okların hedef tahtasına koyarsa vurulur.*

Beyitte “aşka tutulmak” ifadesi kendisine uzak lafızlarla anlatılmıştır.

3.28. Teşrî‘ (التَّشْرِيع): Sözlükte *kanun koymak, yolu aşikar kılmak* anlamlarına gelen kelime, terim olarak her bir beytin müstakil olarak ayrı ayrı iki kafiye üzerine oluşturulmasıdır.⁵⁹ Humejdî şöyle der:

يَا خَاطِبَ الدُّنْيَا الدُّنْيَا الدُّنْيَا إِنَّهَا شَرَكُ الرَّدَى، وَقَرَارَةُ الْأَكْدَارِ

*Ey alçak dünyaya yönelen kimse! Şüphesiz o ölüm kapını ve tasaların meskenidir.*⁶⁰

Müellif, beytin bir kısmının hazfedilmesi durumunda müstakil bir beyit olacağını ifade etmiştir.

3.29. Taşrî‘ (التَّصْرِيع): Nesir veya nazım için cümlenin veya beytin ilk bölümünde (sadrında) yer alan lafızlara vezin ve kafiye bakımından denk olacak şekilde ikinci bölümünde lafızlar getirmektir. Yani beytin her iki tarafını da kafiyeli yapmak şeklinde tarif edilebilir.⁶¹ Müellif “ndemi” kelimesine uygun olarak ilk mısradaki “ndemi” lafzını kullanmıştır, şöyle ki:

عَيْنِي الَّتِي أَوْدَعْتَنِي ذَا فَهَى نَدْمِي حُبًّا بِهِ أَوْفَعْتَنِي قَدْ أَهَانَ دَمِي

Gözlerim beni (aşkın ıstırabına) düşürdü. İşte beni pişmanlığa sevk eden ve beni mahveden (kanımı heder eden) sevda budur.

3.30. Süelü’l-‘âlimi ‘ammê ya‘lemu (سؤال العالم عما يعلم): Kınama, dokundurma, takrir, şiddetli aşk vb. amaçlarla bilinen bir hususun bilinmiyormuş gibi ifade edilmesi sanattır.⁶² Humejdî aşkın şiddetini şu ifadelerle dile getirmiştir:

أَتَلْكَ أَشْرَاكَ أَجْفَانٍ وَقَعَتْ بِهَا أَمْ ذِي حَبَائِلٍ سِحْرٍ أَوْحَلَّتْ قَدَمِي

Bunlar tuzağına düştüğüm göz kapaklarının ağları mı; yoksa ayaklarımı kaydıran sihrin ipleri mi?

Humejdî yukarıdaki dizelerde sevdasının şiddetinden dolayı bildiği bir hususu bilmiyor gibi davranmıştır.

3.31. el-Kelâmu’l-Câmi‘ (الكلام الجامع): Şairin, öğüt, hikmet, irşâd, tenbih vb. amaçlarla mesel tarzında beyit nazmetmesidir.⁶³ Humejdî şöyle demiştir:

لَنْ يَبْلُغَ الْمَجْدَ إِلَّا الصَّابِرُونَ عَلَى صَبْرِ الْمَكَارِهِ وَالْجَافُونَ لِلنَّدَمِ

57) Ahmed Muhtar Abdulhamîd, *Mu‘cemu’l-luğati’l-‘Arabîyyeti’l-muâsıra*, Âlemü’l-kütüb, b.y., 2008, C. III, s. 2066.

58) el-Kayrevânî, *el-‘Umde*, C. I, s. 277; İbn Ebi’l-İsba‘, *Tahrîru’t-tahbîr*, s. 214.

59) es-Sübkî, *Arûsu’l-efrâh*, C. II, s. 306.

60) el-Harîrî, Ebû Muhammed Kâsım b. Alî, *el-Makâmât*, Beyrut, Matbaatü’l-Ma‘ârif, 1873, s. 223.

61) el-Kayrevânî, *el-‘Umde*, C. I, s. 173; Aydın, *Bedî‘ İlmi ve Sanatları*, s. 338.

62) el-Humejdî, *Menhu’s-Semi‘*, 56b/10.

63) el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-bedî‘iyye*, s. 121; el-Humejdî, *Menhu’s-Semi‘*, 57a/15.

Şeref ve izzete ancak zorluklara sabredenler ve geçici üzüntülere takılıp kalmayan kişiler ulaşır.

Beyit öğüt ve hikmet ifadeleri içermektedir.

3.32. Kâsem (القسم): Mütakellimin birtakım özel amaçlarla bazı eylemlerin gerçekleşmesini bir şarta bağlayarak nefsi üzerine yemin etmesidir.⁶⁴ Humejdî şöyle der:

فَلَا أَرْتَبِي لِيَالِي هَجْرِهِمْ فَرَجًا بَفَجْرٍ وَصَلِّ وَلَا بَرَيْتُ فِي قَسَمٍ

Vuslat sabahında sevdiğim ayrılışıyla yaşayacağım kederleri gecelerim bana göstermesin. (Bu sebeple) yemin ettiğim ve üzerine yemin edilen şeyleri tasdik etmek durumunda kalmayayım.

Humejdî sevdiğilerinden ayrı kalıp yaşayacağı üzüntüleri görmemek için nefsi üzerine yemin etmektedir.

3.33. İsti'âre (الاستعارة): Teşbihte mübalağa yapmak veya güzel bir beyanda bulunmak maksadıyla aralarında benzerlik-müşâbehet- ilişkisi bulunan iki şey arasında hakiki mananın anlaşılmasına engel bir karine (karîne-i mânia) bulunması şartıyla kelimenin gerçek anlamının dışında kullanılmasıdır.⁶⁵ Humejdî şöyle demiştir:

إِنْ لَمْ أَغْصُ فِي بَحَارِ الْفِكْرِ مُنْتَقِبًا نَفِيسٌ دُرٌّ رَفِيعُ الْقَدْرِ مُنْتَقِمٌ

(Önceki beytin devamı olarak) ya da düp düzgün, değerli, kıymetli inciler dizerek (kelimeler seçerek) fikir denizlerine dalmazsam (sevdiğlerime kavuşmayayım.)

Beyitte “düşünceye dalmak” yerine “fikir denizine dalmak” ifadesi kullanılmıştır. “Güzel sözcükler tercih etmek” yerine “inciler dizmek” ifadesi kullanılmış böylece isti'âre yapılmıştır.

3.34. Berâ'atü't-tehalluş (براءة التخلص): Mütakellimin kelamının başındaki ifadeleri ile asıl konu arasında münasebet kurarak güzel bir geçiş yapmasıdır.⁶⁶ Humejdî şöyle der:

لِكَيْ أَحَلِّي جِيدَ الْمَدْحِ مِنْهُ بِمَنْ بِهِ خَلَصْتُ مِنَ الْأَذْرَانِ وَالذَّسَمِ

Sayesinde (manevi) kir ve pisliklerden arınıp (kurtulduğum) zâta methimi belîğ lafızlarla süslemek için.

Müellif bu beyit ile bedî'yyesinin de asıl gayesi olan Hz. Peygamber'e methe geçiş yapmıştır.

3.35. İttirâd (الإطراد): Methedilen kişinin yahut başka birinin, atalarının isimlerinin, lakaplarının veya neseplerinin herhangi bir tekellüfe (zorlamaya) girmeden kronolojik olarak sıralanmasıdır.⁶⁷ Humejdî'nin şu beytindeki gibi:

طَةَ الْمُطَهَّرِ فَرْعِ الْأَكْرَمِينَ جِنًا مِ الْمُزْسَلِينَ ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ ذِي الرَّحْمِ

*O zât ki insanların en cömerti, peygamberlerin sonuncusu, tüm kötülüklerden arınmış Hz. Muhammed'dir. İnce ruhlu, yumuşak kalpli, Abdullah'ın oğludur.*⁶⁸

Beyitte *طَةَ* Allah Resûlü'nün isimlerindedir.

64) Burada müellif İbnü'l-mukrî'nin tarifini tercih etmiştir. Bkz., el-Humejdî, *Menhu's-Semî'*, 58b/1.

65) el-Humejdî, *Menhu's-Semî'*, 59b/5; Kocacıyık, Halil İbrahim. “Ebû Hayyân'ın el-Bahrul-Muhîd adlı Tefsiri (II)”, *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*. Cilt-Sayı: 3/3. (Haziran 2019), s. 386.

66) İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-tahbîr*, s. 433; el-Humejdî, *Menhu's-Semî'*, 61a/5.

67) el-Kazvîni, *el-İdâh*, s. 288.

68) Beyitte geçen *طَةَ* Allah Resûlü'nün isimlerindedir.

3.36. Tekrar (التكرار): Birtakım maksatlarla lafızların iki veya daha fazla tekrar edilmesidir. Bu sayede mananın, dinleyicinin zihninde daha fazla yer etmesi ve söze güzellik katması amaçlanır. Humejdî şöyle der:

الشَّامِخُ الْهَمَمِ بْنِ الشَّامِخِ الْهَمَمِ بِنِ الشَّامِخِ الْهَمَمِ بْنِ الشَّامِخِ الْهَمَمِ

(Önemsiz şeyleri bırakan ve) hedefi, yüksek olanın oğludur, gayesi yüce olanın oğludur, maksadı büyük olanın oğludur (aslı gibi kendisi de şereflidir).

Beyitte الشَّامِخُ الْهَمَمِ lafzı birçok kez tekrar edilmiştir.

3.37. el-Mezhebu'l-kelâmî (المذهب الكلامي): Bu sanat, söze kelimcilerin üslubuyla delil getirmek olarak tarif edilmiştir.⁶⁹ Humejdî'nin beyti şöyledir:

لَوْ لَمْ يَكُنْ قُطِبَ دَوْرَ الْفَخْرِ مَا فَخَّرْتُ بِهِ فُرَيْشٌ وَمَا سَدْنَا عَلَى الْأُمَمِ

(Resûlullah) iftihar kaynağı, kavminin efendisi olmasaydı, (en başta) Kureyş onu övmezdi. Biz de diğer milletlere üstün olmazdık.

Düşmanları bile bilhassa kabilelerin en büyüğü ve saygını olma şerefine sahip olan Kureyş dahi Hz. Peygamber'i (a.s.) methetmiştir. Böylece beşer olarak övgüye en layık olanın Allah Resûlü olduğu ispat edilmiştir.

3.38. el-Mübâlağa vet-Tevşî' ve't-Tağlîb (المبالغة والتوشيع والتغليب):

el-Mübâlağa: Bir niteliğin kuvvet veya zayıflık bakımından gerçekleşmesinin zor, hatta imkânsız olduğunun ifade edilmesidir.⁷⁰ Humejdî bu sanatı ele aldığı beytinde şöyle der:

فَكَمْ يَدًا مِنْ يَدَيْهِ قَدْ بَدَتْ وَنَدَى أُرْرَيْنَ بِالرَّاجِرَيْنِ النَّيْمِ وَالنَّيْمِ

Allah Resûlü'nün ellerinden nice nimetler izhar oldu ki (bazı kimseler) sürekli yağan ve denizleri dolduran bu nimetleri küçümsediler.

Beyitte denizleri doldurup taşırarak şekilde bol yağmurları andıran nimetlerde mübalağa söz konusudur.

et-Tevşî' (التوشيع): Şiirde veya nazımda kelamın başında müsennâ (ikil) bir kelime verilip de sözün devamında tesniye (ikil) olan lafzın iki isimle açıklanmasıdır.⁷¹

Yukarıdaki beyitte Humejdî, “ النَّيْمِ وَالنَّيْمِ ” ifadesiyle Allah Resûlü'nün ikramlarını bol yağmurlara ve denizlere benzetmiştir.⁷² Şiirde geçen الرَّاجِرَيْنِ müsennâsından sonra النَّيْمِ وَالنَّيْمِ kelimeleri gelmiştir.

Taglîb (التغليب): Mübalağa edilen şey aklen ve âdeten imkân dâhilinde ise buna teblîğ denilmiştir.⁷³ Beyitte Humejdî “ الرَّاجِرَيْنِ ” lafzı ile taglîb sanatına yer vermiştir. Nitekim denizlerin bol yağmurlarla dolup taşması aklen mümkündür.⁷⁴

3.39. İgrâk ve'l-Cem' (الإغراق والجمع): Mübalağa edilen şeyin aklen mümkün olup âdeten mümkün olmamasıdır. Humejdî, bu sanatı gerçekleşmesi uzak olanın mümkün olması olarak tanımlamıştır.⁷⁵

69) el-Humejdî, *Menhu's-Semî'*, 64a/15.

70) Bulut, *Bedî' İlmi*, s. 332.

71) es-Sübki, *Arûsu'l-efrâh*, C. I, s. 606; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, C. VII, s. 148.

72) el-Humejdî tevşî' sanatını mübalağa başlığı altında verdiği beyitte örneklemiştir.

73) el-Kazvîni, *el-İdâh*, s. 275.

74) el-Humejdî taglîb sanatını mübalağa başlığı altında verdiği beyitte örneklemiştir.

75) el-Humejdî, *Menhu's-Semî'*, 68a/1-5.

كَمْ عَمَّا مِنْهُ فَطْرًا مَاجِلًا وَكَمْ

مَا الْغَيْثُ وَالْبَحْرُ إِلَّا فَطْرَتَا نَعِيمٍ

Yağmur ve deniz Allah'ın nimetlerinden yalnızca iki damladır. Kaldı ki (Bu ikisi) ne kadar da çok kurak arazileri yeşillendirdi.

Beyitte yağmur ve denizlerin iki damla olarak görülmesi Allah'ın sonsuz nimetleri karşısında ancak damlalar hükmündedir.

Cem' (الجمع): İki veya daha fazla şeyin bir hüküm altında toplanmasıdır.⁷⁶ Humejdî'nin igrâk için verdiği örnek beyitte geçen “yağmur ve deniz” Allah'ın nimetlerinden “iki damla” hükmü altında birleştirilmiştir.⁷⁷

3.40. Ğulüvv (الغلو): Mübalağa edilen şey aklen ve âdeten imkânsız ise buna ğulüvv denir.⁷⁸ Humejdî, bu sanatı beytinde şu şekilde yer vermiştir:

عَظِيمٌ قَدْرٌ فَلَوْ أَنَّ الزَّمَانَ بِهِ اسْتَجَارَ تُودِي جَهْرًا يَا زَمَانُ دُم

O (a.s) öyle değerli bir zattır ki! Şayet zaman ona sığınsa, Ey akıp giden zaman! Durma, böyle akıp git! Diye nida edilirdi.

Aklen ve adeten zamanın durması mümkün değildir. Humejdî burada övgüde mübalağa etmiştir.

Sonuç

Genel kabule göre 14.yy'da safiyyüddîn el-Hillî ile başlayan bedî'iyye yazma geleneği birçok müellifin ardından Abdurrahmân b. Ahmed el-Humejdî ile de devam etmiştir. el-Humejdî bu bedî'iyyesinin ilk beyitlerinde Akîk vadisi, Selâm yurdu, 'Alem dağı, Muhaşşab gibi mekanlara değinilmiştir. Mekke ve Medine'yi hatırlatan bu yerleri anarak gözlerinden yaş dinmeyen müellif bedî'iyyesine “berâ'atu'l-istihlâl” ile başlamış, 34. beyitte “manevi kirlerden arındığım zât'a övgümü belîğ ifadelerle süsledim.” diyerek berâ'atu't-taħallus yapmış, böylece bedî'iyyenin asıl gayesi olan Hz. Peygamber için methe geçiş yapmıştır. Müellif kasidesinde lafzî ve manevî sanatları ayrı ayrı başlıklandırılmayarak karışık bir sistemle ele almıştır.

Bedî'iyyelerin konusu her ne kadar Hz. Peygamber'e övgü olsa da bunun tümüyle böyle olmadığı görülmüş, methe giriş kısmındaki ilk beyitlerde Allah Resûlü'nü hatırlatan mekânlara değinilmiştir.

Beyitlerinde tevriye yoluyla ilgili sanata değinmeyen müellif bu yolla İbn Ebi'l-İsbâ' nın (ö. 654/1256) metodunu benimsemiştir. Humejdî'nin bazı sanatları birbirlerine oldukça benzemektedir. Bu da ilgili metinden daha fazla sanat çıkarma arayışını akla getirmektedir. Bunun yanı sıra müellif, belâgat türü eserlerinin beyan bölümünde yer alan bazı sanatları (isti'âre gibi) bedî' sanatlarına dâhil etmiştir. Eserde kimi sanatlar tek bir beyitle örneklendirilmiştir.

Kaynakça

Akdemir, Hikmet, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir: Nil Yayınları, 1999.

Abdülmüteâl es-Saîdî, *Buğyetü'l-îzâh li-telhîsi'l-miftâh*, b.y.: Mektebetü'l-Êdêb, 1427/2005.

Ahmed İbrâhîm Mûsâ, *es-Sibgu'l-bedî'i fi'l-luğati'l-'Arabiyye*, Kâhîre: Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, 1969.

Ahmed Muhtar Abdulhamîd, *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyyeti'l-muâsıra*, b.y.: Âlemü'l-kütüb, 2008.

76) el-Kazvîni, *el-Êdâh*, s. 269.

77) el-Humejdî, *Menhu's-Semi'*, 69a/10.

78) es-Sübkî, *Arûsu'l-efrâh*, II, s. 261; el-Humejdî, *Menhu's-Semi'*, 69b/15.

- Aydın, Mustafa, *Arap Dili Belâgatında Bedî' İlmi ve Sanatları*, İstanbul: İşaret yayınları, 2018.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-'Arifîn esmâü'l-müellifîn ve asârü'l-musannifîn*, İstanbul: Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabi, 1951.
- Bulut, Ali, *Bedî' İlmi*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
-, *Belâgat (meânî, beyân, bedî')*, İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2007.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, *Tâcü'l-luğa Ve Şihâhu'l-'arabiyye*, thk. Ahmed Abdugafûr Attâr, Beyrut: Daru'l-İlm lilmelayin, 1987.
- Corcî Zeydân, *Târîhu âdâbi'l-luğati'l-'arabiyye*, Kâhîre: Dâru'l-Hilâl, 1913.
- Durmuş, İsmail, "İltifat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV, 2000.
-, "Muvârebe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV, 2020.
-, "İftinân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV, 2000.
-, "ihtibâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV, 2000.
- Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-sinâateyn el-kitâbe ve's-şî'r*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî -Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Unsuriyye, 1998.
- İbn Ebi'l-İsba' el-Bağdâdî el-Mısrî, *et-Tahrîru't-tahbîr fî sinâati's-şî'ri ve'n-nesr ve beyâni i'câzi'l-kur'ân*, Birleşik Arap Cumhuriyeti: el-Meclisü'l-'A'lâ li's-Şûûni'l-İslâmiyye, ts.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ el-Kazvîni, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, b.y.: Dâru'l-fıkr, 1979.
- el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *Misbâhu'l-Munîr ğaribi's-şerhi'l-kebîr*, Beyrut: el-Mektebetü'l-'ilmiyye, ts.
- Habenneke, Abdurrahmân Hasan el- Meydânî, *el-Belâgatü'l-'arabiyye usususuhâ ve' 'ulûmuhâ ve funûmuhâ*, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1996.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, "Bedî'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV, 1992.
- el-Hafâcî, Şehâbeddin, *Reyhânetü'l-elıbbâ ve zehretü'l-hayâti'd-dünyâ*, thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Kâhîre: Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebî, 1967
- Hâmid Avnî, *el-Menhecü'l-vâdih*, b.y.: e l-Mektebetü'l- Ezheriyye li't-türâş, ts.
- el-Harîrî, Ebû Muhammed Kâsım b. Alî, *el-Mağâmât*, Beyrut; Matbaatü'l-ma'ârif, 1873.
- el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Musa, *Cevâhiru'l-edeb fî edebıyyâti ve inşâi luğati'l-'arab*, Beyrut, Müessesetül'l-Maârif, ts.
- el-Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafa, *Cevâhiru'l-belâğa fî'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedi'*, Beyrut el-Mektebetü'l-'Asriyye, trs.,
- Hatîb el-Kazvîni, *Telhîs ve Tercümesi*, trc. Nevzat H. Yanık ve vd. İstanbul: Huzur Yayınları, trs.
- el-Hillî, Safıyyüddîn Abdülazîz b. Serâyâ b. Alî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedi'iyye fî 'ulûmi'l-belâğa ve mehâsini'l-bedi'*, thk. Nesîb Neşâvî, Beyrut: Dâru Sâdır, 1992.
- İbn Hıccce el-Hamevî, Takıyyuddîn Ebû Bekr Muhammed b.'Ali, *Hızânetu'l-edeb ve Gâyetu'l-Ereb*, thk. İsam Şuaytû, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Hilâl, 2004.

- el-Hımejdî, Abdurrahmân b. Ahmed, *Menhu's-Semi' bi Şerhi Temlihi'l- Bedi' bi Medhi's-Şefi'*, Râbat: Mektebetü'l-hizâneti'l-'âmme, No: 876.
- Kâtib Çelebi, Mustafa Abdullah Hacı Halife, *Keşfü'z-zünun an-asami'l-kütub ve'l-fünun*, Beyrut: Dâru'l-Müsennâ, 1991.
- el-Kazvîni, Celaluddin Ebû Abdillâh Muhammed, *el-İdâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, thk. İbrahim Şemsüddîn, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Kocabıyık, Halil İbrahim. "Ebû Hayyân'ın el-Bahrul-Muhît adlı Tefsiri (II)", *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*. Cilt-Sayı: 3/3, 2019.
- İbn Ma'sûm, Sadruddîn 'Ali b. Ahmed el-Medenî, *Envâru'r-rabî fi envâ 'i'l-Bedi'*, thk. Şakir Hâdî Şukr, Necef: Matba'atu'n-Nu 'mân, 1969.
- Muhammed Salim Muhammed, *el-Medhu'n-nebevî hattâ nihâyeti'l-'asri'l-Memlûkî*, Dımaşk: Dâru'l-Fikri, h.1417.
- İbn Münkiz, Ebu'l-Muzaffer Usâme b. Mürşid b. Ali el-Kinânî, *el-Bedi' fi'l-bedi' fi nakdi's-şi'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî-Hâmid Abdulmecîd, Birleşik Arap Cumhuriyeti: Vizâratü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, ts.
- en-Numeyrî, Şihabüddin Ahmed bin Abdilvehhâb, *Nihâyetü'l-ereb fi-fünûni'l-edeb*, Qâhire: Dâru'l-Kütübî ve'l-Vesâik'l-Kavmiyye, 1423/2002.
- Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, 1957.
- Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fi mehâsini's-şi'r ve âdâbih*, thk. Muhyiddîn Abdülhamîd (b.y.,: Dâru'l-Ceyl, 1401/1981.
- es-Sekkâkî, Ebû Yakûb Yusuf b. Ebî Bekr, *Miftâhu'l-ulûm*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.
- es-Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî, *Arûsu'l-efrâh fi şerhi telhîsi'l-miftâh*, thk. Abdulhamid Hindâvî, Beyrut: el-Mektebetü'l-'asriyye, 2003.
- es-Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Nazmü'l-bedi' fi medhi hayri şefi'*, thk. Ali Muhammed Muavvaz- Adil Ahmed Abdülmevcud, Haleb: Dâru'l-çalem, 1995.
- Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lügati*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Yusuf 'İlyân Serkîs, *Mu'cemu'l-maţbûati'l- 'arabiyye ve'l-mu'arrabe*, Mısır: Maţbaatu Serkîs, 1928.
- Yüksel, Ahmet, Arap Dilinde İltifat Sanatının Tarihi Seyri Üzerine Bir İnceleme, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 28, Çanakkale, 2010.